

ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ Α'.
ΑΡΙΘ. 11

'Er Πειραιεῖ Μάρτιος
1884

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΝΟΥΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ.

Γ'.

Σουλιώται, πρώτη πολιορκία Μεσολογγίου,
Μάρκος Βότσαρης.

(Συνέχεια τοῦ ἐτῶ Αριθ. 10 σελ. 146.)

«Λοιπού τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὰς 14 Αὔγουστου διέταξε τὸν Ἰσμαήλ πασσιᾶ μὲ δύο χιλιάδες νὰ περάσῃ διὰ τοῦ Δομοκοῦ καὶ τῆς κοιλάδος τῆς Υπάτης, ἐπειδὴ ἡτού δρόμος εὐδιάβατος καὶ νὰ πάρῃ τὰ κανόνια μαζῆ του, ὁ δὲ Σκόνδρας ἐπέρασεν ἀπὸ ὄρεινότερον μέρος. Ἡμεῖς εἰς τὰς 15 ἐπήγαμεν εἰς Δομοκόν, εἰς τὰς 16 εἰς Λιανοκλάδι καὶ εἰς τὰς 17 εἰς Παλιοθράχαν καὶ εἰς τὰς 18 εἰς Καρπενήσιον. Μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασε καὶ δὲ Σκόνδρας. Οἱ δὲ "Ελληνες, ὅλα τὰ σώματα τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος καὶ ἡπειρωπούλιωτικα (έκτος τῶν Ἀκαρνάνων, καθὼς προείπαμεν, ἐπερίμεναν τὸν Ὁμέρο πασσιῶν Βυργιώνην καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις διὰ νὰ μὴ φανερωθῇ ἀποστάτης δὲν ἐσυμμέθεξεν οὕτε εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Μάρκου οὕτε εἰς τῆς Καλιακούδας), ἔπιασαν ἐνα ὑψηλὸ βουνὸν ἄντικρυς τοῦ Καρπενησίου μεσημβρινῶς ὄνομαζόμενον Καλιακούδα καὶ ἐταμπουρώθησαν κάλλιστα εἰς τὸ εὔκολο πάτητο μέρος ἀνατολικούρεια· τὸ δὲ δυτικὸν μέρος τὸ πλέον ὅρθιον καὶ ἔβατον τὸ ἄφησαν ἀφύλακτον, μόλον δοποῦ, ὅταν ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰ ταμπούρια, εἶπαν εἰς τὸν Κώσταν Σια-δήμαν καπετάνιον τοῦ Ἀποκούρου νὰ πιάσῃ ἐκεῖνο τὸ μέρος.

αὐτὸς προσβληθεὶς εἰς τὸ φιλότιμόν του, διότι τὸν διώρισαν νὰ φυλάξῃ τὸ μέρος, ὃποῦ ἐθεωροῦσαν ἀπρόσβλητον καὶ χωρὶς κάνενα κίνδυνον, δὲν ὑπῆγε· καὶ αὕτη ἡ ἀπροσεξία ἔφερε τὴν νίκην εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐγὼ δὲ ἡμούν εἰς τὴν Ἀνιάδα χωρίον ἄντικρυς τῆς Καλιακούδας καὶ ἔβλεπον κάλλιστα τὸν πόλεμον, ἐπειδὴ ἡ Ἀνιάδα ἀπέχει μίαν ὥραν ἀπὸ τὸ μέρος, ὃποῦ ἐγίνονταν ὁ πόλεμος, ἀλλ' ὁ ἀνήφορος καὶ κατήφορος ὃποῦ ἀποκαθιστῷ τὸ διάστημα μίαν ὥραν, ὃν ἦτον ἵσιωμα οὕτε ἡμισείας ὥρας δρόμον δὲν εἶγεν. "Ωστε ἐφαίνονταν τόσον καθαρά, ὃποῦ ἔνας μὲ καθαρωτέραν ὅρασιν ἡμποροῦσε νὰ γνωρίσῃ καὶ ἀτομικῶς τοὺς πολεμοῦντας. "Οθεν οἱ Τούρκοι ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ "Ελληνες τοὺς ἐδέχθησαν μὲ μεγίστην ἀνδρίαν, τοὺς ὠπισδοδρόμησαν ἀπὸ τὰ ταμπούρια τῶν πολλάκις. 'Αλλ' εἰς τὸ ἀπροφύλακτον μέρος ὡς ἔβατον οἱ Γκέκιδες Λατῖνοι καὶ ὄρεινοι τῆς Σκόνδρας ἐξηπολήθησαν περίπου τῶν τριακοσίων, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ ὅρθιον καὶ ἔβατον μέρος αὐτὸ τῆς Καλιακούδας μὲ γέρια καὶ μὲ ποδάρια σὰν ἡ γάτες χωρὶς νὰ τοὺς βλέπουν οἱ "Ελληνες, ἐνῷ ἐνικοῦσαν ἀπὸ τὸ ἔλλο μέρος, καὶ φθάνοντες εἰς τὴν κορυφὴν ὑψωσαν τὰς σημαίας, καὶ ίδόντες οἱ Τούρκοι ἐμψυχώθησαν. οἱ δὲ "Ελληνες ἐδειλιάσαν καὶ ἔψυγαν ἀπὸ τὰ ταμπούρια καὶ ἔγεινε θραύσις μεγάλη εἰς τοὺς "Ελληνας. 'Επῆρχεν οἱ Τούρκοι ἔως ἐξήκοντα κεφαλὰς ἐλληνικάς, μεταξὺ τῶν δοποίων ἦτον καὶ τινες δόπλαργηγοι Ζυγούρης Ντζαβέλας, Δῆμος Κίτζο Πλητηρίτζας, Νικολάκης Κοντογιάννης καὶ ἔλλοι τινές, καὶ ξεχωριστὰ πόσοι ἐγλύτωσαν πληγωμένοι καὶ πόσοι σκοτωμένοι δὲν ἐπεσαν εἰς χειρας τῶν Τούρκων. 'Απὸ δὲ τοὺς Τούρκους σκοτωμένοι καὶ πληγωμένοι ἔως πενθῆτα. 'Ο πόλεμος αὐτὸς

ἔγεινεν εἰς τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου ἢ πρὸς τὰ τέλη Αὐγούστου δὲν ἐνθυμοῦμαι καλά. Ἀλησμόνησα νὰ φανερώσω τοὺς ἐν Κεφαλοβόρους εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Μάρκου φονευθέντας Τούρκους κατὰ τὰς πληροφορίας, διποὺ ἔλαθον ἀπὸ τὸν ιατρὸν Τζιά Πραζλῆ Σερακιώτην, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζον ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, ἐπειδὴ ἦτον ἔνας ἀπὸ τοὺς ιατρούς τοῦ Ἀλῆ πασσιά καὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν ἦτον μὲ τὸν Τζελαλεντήν μπέγην «Οχρην», καὶ ἀπὸ τὸν γραμματικὸν τοῦ αὐτοῦ μπέγην Κωνσταντίνον ἀπὸ τὸ Μπιθοκούκι χωρίον πέραν ἀπὸ τὴν Κόρτιαν, τὸν ὁποῖον τὸν ἐγνώριζα ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ αὐτὸν καὶ εἶχαν καὶ αὐτοὶ μέγαν ζῆλον ὡς χριστιανοὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐπιθυμοῦντες τὴν καταστροφὴν τῶν Τουρκῶν. Μὲ κακοφανισμὸν των μὲ ἐπληροφόρησαν ὅτι ἔως ἑδομήκοντα Λατίνοις ἐσκοτώθησαν καὶ περίπου τριάκοντα πληγωμένοι. Τῶν φονευθέντων τὰ μνήματα τὰ εἴδον, ὅταν ἐπηγαίναμεν εἰς τὴν Ἀγιάδαν εἰς τὸν πόλεμον τῆς Καλιγακούδας ἐπεράσαμεν ἀπὸ τὸ Κεφαλόβορυσον καὶ ἦτον ὅλα τὰ μνήματα μὲ σταυρούς, δηλαδὴ τῶν χριστιανῶν Λατίνων τῶν λεγομένων Μηρεντίτιδων. Ἀπὸ δὲ τοὺς Ἐλληνας, ὡς ἔμαθον, ὅταν ἥλθον εἰς Μεσολόγγιον, ἦτον φονευμένοι καὶ πληγωμένοι ἀπὸ εἴκοσι πέντε ἔως τριάκοντα. Ἐπιστρέφων ὅλος δ στρατὸς μετὰ τὸν πόλεμον τῆς Καλιγακούδας εἰς Καρπενῆσι, δ Σκόνδρας δι' ἐνεργείας τοῦ θείου του Ντζελιαλεντή μπέγη ἐστειλε τὸν μουρασιλὲν διὰ τὸ καπετανίκι τῶν Ἀγράφων καὶ τὸν Καραϊσκάκη μὲ τὸν γραμματικὸν τοῦ αὐτοῦ μπέγην Κωνσταντίνον Μπιθοκούκιάρην τοῦ ἐστειλε καὶ ἔνα ἄτι μὲ στολήν του πεσκέσι (δῷρον), διάτι ἐστάθη πιστὸς καὶ δὲν ἐσυμμέθεξεν οὔτε εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Μάρκου οὔτε εἰς τῆς Καλιγακούδας. Ἐπειτα συσκεψθέντες ποιὸν δρόμον νὰ προχωρέσουν, ἔκριναν εὔλογον διὰ τῶν Κραβάρων, ὃν καὶ πολλὰ συντομώτερος διὰ τοῦ Μπουρσοῦ, πλὴν ὡς πολλὰ δύσβατος καὶ κρημνώδης ἥθελαν πάθη μεγάλην φθοράν, καὶ ἀπεφάσισαν διὰ τῶν Κραβάρων. «Οθεν ἀναχωρήσαμεν ἀπὸ τὸ Καρπενῆσι εἰς τὰς δέκα Σεπτεμβρίου καὶ ἐπήγαμεν εἰς Κρικώλου χωρίον Καρπενησίου. Ἀπὸ ἕκεī εἰς τὰς ἔνδεκα ἐπήγαμεν εἰς Ἀράχοβαν χωρίον Κραβάρων ἀπὸ Ἀράχοβαν εἰς τὰς δώδεκα ἐπήγαμεν εἰς Πλάτανον Κραβάρων, ὅπου ἐστάθημεν καὶ τὴν δεκάτην τρίτην τὴν δεκάτην τετάρτην ἐκατέθημεν εἰς Ντρεβένισταν Ἀποκούρου εἰς τὰς σχῆτις τοῦ ποταμοῦ Εύηνου (Φίδαρι), ὅπου ἐστάθημεν καὶ τὴν δεκάτην πέμπτην.

Τὴν δεκάτην ἔκτην τὸ πρώτη ἐτοιμάζονταν ὅλο τὸ στράτευμα νὰ διευθυνθῶμεν διὰ τοῦ Ζυγοῦ κατ' εύθεταν εἰς Μεσολόγγιον μάλιστα μέρος τοῦ στρατοῦ ἔως πεντέξι χιλιάδες ἀνεγχώρησαν διὰ τὸ Μεσολόγγιον κατ' εύθεταν. Ἀλλὰ πρὶν ἀναχωρήσουν οἱ πασσιάδες μὲ τὸν Σκόνδραν, ἔφθασε τάταρης μὲ γράμματα ἀπὸ τὸν Ὁμέρο πασσιά Βυργιώνην ἀπὸ Βραχῶρι καὶ ἐγνωμοδοτοῦσεν εἰς τὸν Σκόνδραν, ὅτι εἶνε καλὸν νὰ ἀπεράσωμεν εἰς Βραχῶρι, ὅπου εἶνε τροφαὶ ἀφθοναὶ καὶ διὰ τὸν

στρατὸν καὶ διὰ τὰ ζῷα, δηλαδὴ καλαμπόκια μαζευμένα εἰς τὰ ἀλώνια καὶ εἰς τὰ χωράφια καὶ τὰ ἀμπέλια ἀτρύγητα καὶ χόρτα ἐν μεγίστη ἀφθονίᾳ, ἐν φέαθρῳ δὲς ἔχει θετικὰς πληροφορίας εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ Αίτωλικὸν οἱ Ἑλληνες ἔκαψαν τὸ ἔξω πέριξ Μεσολόγγιον καὶ Αίτωλικοῦ, ὡστε δὲν ἔμεινε κλονὶ χόρτον καὶ θά ψοφίσουν τὰ ἀλογά των, θὰ ὑποφέρη καὶ ὁ στρατός, καὶ ἀπὸ τὸ Βραχῶρι νὰ ἀνταποχριθοῦν μὲ τὸν Ὁμέρο πασσιά Σερέζην, ὅπου ἦτο εἰς τὰς Πάτρας νὰ τοὺς εὐγάλη τροφάς καὶ πολεμοφόδια εἰς τὸ Κριονέρι τοῦ Γαλατᾶ, καὶ τότε νὰ καταβοῦν εἰς Μεσολόγγιον. Ήμεῖς δέ, ἐγὼ καὶ δύο ἀδελφοὶ μου, καὶ ἔνας ὑπηρέτης μας, ὅπου τὸν εἶχαμεν σεΐζην, προσποιούμενοι ὅτι δὲν εἰξεύραμεν τὰ γραφέντα παρὰ τοῦ Ὁμέρο πασσιά, ἀνεχωρήσαμεν διὰ τοῦ Ζυγοῦ κατ' εύθεταν διὰ τὸ Μεσολόγγιον, καὶ ἔνωθεντες μὲ τοὺς Γκέκιδες, οἱ ὅποιοι δὲν μᾶς ἐγνώριζαν, καὶ ἀπὸ τὸν ἴματισμὸν καὶ ἀπὸ τὸν ὄπλισμὸν μᾶς ἐθεωροῦσαν ως Τούρκους Ἀλβανούς, καὶ ἥλθαμεν εἰς Γαβαλοῦ χωρίον τοῦ Ζυγοῦ, ἐπειδὴ καὶ δ πασσιάς δι' δικούς μας πάγει μαζῆ μὲ τὸν Σκόνδραν εἰς τὸ Βραχῶρι ἀπὸ τὸ πέρα μέρος τῆς Λίμνης. Λουπὸν ἀπὸ Γαβαλοῦ ἥλθαμεν εἰς τὰς 17 εἰς τὰ γιοφύρια τοῦ Ἀλαζίμπεγη, καὶ μᾶς ἥλθε καὶ διαταγὴ τοῦ Σκόνδρα νὰ περάσωμεν τὰ γιοφύρια νὰ πάγωμεν εἰς τὸ Βραχῶρι τὰ δὲ γιοφύρια ἦτον χαλασμένα εἰς πολλὰ μέρη, ἐπειδὴ κρατοῦν μάκρος περισσότερον ἡμισείας ὥρας, καὶ μὲ δυσκολίαν ἀπερνοῦσεν δ στρατός, καὶ ἔμειναν πολλοὶ διὰ τὴν αὔριον, δθεν μᾶς παρρησιάσθη εύκαιρια νὰ φύγωμεν. Εημερώνοντας εἰς τὰς 18 Σεπτεμβρίου ἐπήγαμεν εἰς τὴν είσοδον τῶν γεφυρίων καὶ προσποιούμενοι, ὅτι δὲν εύρισκαμεν ἀράδα νὰ εἰσέλθωμεν ἐγυρίσαμεν κατὰ τὰ ἀμπέλια τὰ Κερασοβίτικα, καὶ οἱ Γκέκιδες, μᾶς ἐρωτοῦσαν «Ποῦ πηγένετε ὦ Τόσκιδες;» (ἔτσι ὄνομάζουν τοὺς Ἀλβανούς). Ήμεῖς τοὺς ἀποκρινόμεθα «Πάγομεν εἰς τὰ ἀμπέλια νὰ φάγωμεν σταφύλια, καὶ νὰ βοσκήσωμεν καὶ τὰ ἀλογά μας, παρὰ νὰ στεκώμεθα εἰς τὸν ἥλιον καβάλα ώστε νὰ εῦρωμεν ἀραλίκι.» Καὶ οὕτως ἀναχωρήσαμεν καὶ ἐφθάσαμεν διὰ τοῦ Κερασόβου εἰς Μεσολόγγιον χωρίς νὰ εῦρωμεν ἄνθρωπον πουθενά. «Ηλθομεν εἰς Μεσολόγγιον μᾶς ἐπήγαμεν εἰς τὸ ἐφαρηρώσαμεν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου καὶ τὰ σχέδιά του ὃσα ἐγνώριζαμεν πρὸς φωτισμόν των ἐμείναμε μὲ τὸ Κώστα Μπότζιαρη, τὸ ὄποιον σῶμα ἦτο τότε τὸ δυνατώτερον ἀπὸ τὰ εύρισκομενα ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου στρατιωτικὰ σώματα. Μετὰ 15 ἡμέρας κατὰ τὰς ἀρχὰς Ὁκτωβρίου ἐκάτεβησαν ἀπὸ τὸ Βραχῶρι καὶ δ Σκόνδρας καὶ Ὁμέρο πασσιάς καὶ πολιόρκησαν τὸ Αίτωλικὸν μόνον χωρίς νὰ πλησιάσουν εἰς Μεσολόγγιον. Ή δὲ φρουρὰ καὶ οἱ πολεῖται τοῦ Αίτωλικοῦ ἐζήτησαν βοήθειαν ἀπὸ τὴν φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου, καὶ ἐστειλεν δ Κώστα Μπότζιαρης τὸν ἐξάδελφόν του Θανάσην Τούσια Μπότζιαρην μὲ ἐκατὸν πενήντα στρατιώτας καὶ ως ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς τοῦ Αίτωλικοῦ. Ἐπήγαμε καὶ

ἡμεῖς, ἀν καὶ δὲν εἴχαμεν στρατιώτας, καὶ μόλις ὅπου δέ Κώστα Μπότζιαρης μᾶς ἔλεγε νὰ μὴν πάγωμεν, ἐπειδὴ μᾶς θεωροῦσαν ως μουσαφιρέους, ἀλλ ἡμεῖς τοῦ εἴπαμε «Δέν ηλθαμε διὰ μουσαφιρόλικια· ηλθαμε νὰ συμμεθέξωμεν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅπου ἀγωνίζονται πρὸ τρία ἔτη ὅλοι οἱ "Ελληνες», καὶ ἐπήγαμεν μὲ τὸν Θανάση Τούσζαν. Εἰς τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας ταύτης δόπλεμος γίνονταν μόνον μὲ ὄλιγα παλιοκανονάκια ὅπου εἴχαμεν ἡμεῖς μέσα, καὶ ὄλιγα κανονάκια ὅπου εἴχαν οἱ Τούρκοι, ἐπειδὴ τὸ Αἰτωλικὸν εἶναι ὅλον περιτριγυρισμένον. Μὲ δόλον τοῦτο εὔγαιναν κἄποτε ἀπὸ τὸ Αἰτωλικὸν μικρὰ σωματίδια μὲ μονόξυλα τὴν νύκτα καὶ κρύβονταν εἰς τὰ δασώδη περιβόλια, καὶ γίνονταν μικροὶ ἀκροβολισμοὶ πάντα μὲ βλάβην τῶν Τουρκῶν. Ἐσκοτώνονταν καὶ ἀπὸ τοὺς "Ελληνας πότε ἔνας πότε δύο ἢ καὶ τρεῖς ἀσήμαντα πράγματα· μίαν φορὰν ὅμως ἔστειλεν δὲ Σκόνδρας ἔως τρεῖς χιλιόδες εἰς τὸ Κριονέρι τοῦ Γαλατᾶ νὰ παραλάβονταν τροφάς καὶ πολεμοφόδια, ὅπου τούς ἔστελνεν δὲ Ισούφ πασσιῆς Σερέζης ἀπὸ τὰς Πάτρας· καὶ, ὅταν ἐπήγαιναν, ἀπέρασαν ἀνενόγλητοι ἀπὸ τοὺς "Ελληνας καὶ ἀπερισκέπτως δὲν ἔφησαν φρουράν νὰ φυλάξῃ τὸ Σκαλί, ὅπου εἶναι δύσβατος τόπος μεταξὺ Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ. Καὶ ἡ φρουρὰ Μεσολογγίου καὶ πολλοὶ Μεσολογγῖται μαζῇ εὐγῆκαν καὶ ἐπίσταν τὸ Σκαλί, καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Τουρκῶν τοὺς ἔβαρεσαν καὶ τοὺς ἔκαμψαν μέγαν χαλασμόν, τοὺς ἐπῆραν καὶ λάφυρα πολλά, ὅστε ἔξεπληρώθη τριπλασίως ὁ χαλασμός, δόπου ἔπαθαν οἱ "Ελληνες εἰς τὴν Καλυκούδαν, ἐπειδὴ καὶ οἱ "Ελληνες καθὼς προεπαμεν ἀπὸ ἀπερισκεψίαν ἔκαμψαν τὸ λάθος καὶ ἔφησαν ἀπροφύλακτον τὸ πλέον δύσβατον μέρος καὶ ἐνικήθησαν. Τὴν ἡμέραν αὐτήν, δόπου ἔχαλάσθησαν οἱ Γκέκιδες εἰς τὸ Σκαλί, τὸ ἐσπέρας τρεῖς ὥρας νύκτα (καθὼς ἐμετροῦσαν τότε· ἀπὸ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀρχινούσαν τὴν νύκτα) πηγαίνοντας νὰ κάμωμεν ἐπιθεώρησιν μὲ τὸν στρατηγὸν Θανάσην Τούσζαν, περιφερόμενοι νὰ ἴδωμεν ἂν ἐπαγρυπνοῦν οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὰς τάπιας, εἰς τὴν τάπιαν τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ Αἰτωλικοῦ εἴχαμεν τάπια (προμαχῶνα) εἰς τὸ σπῆτι τοῦ νῦν ἀντιστρατήγου Ιωάννου Ράγκου, δστις τότες δὲν ἦν ἔκει καὶ εἰς τὸ ἄντερος μέρος ἥτον τοποθετημένοι Τούρκοι ἀπὸ τοῦ 'Ομέρ πασιὰς Βυργιώνη στρατοπεδευμένοι εἰς τὴν θέσιν "Αγιον Ἀθανάσιον καὶ ἐκατέβαινον ἔως τὸ ἄντερος τοῦ Αἰτωλικοῦ περιγγάλι καὶ κάθε νύκτα ὡμιλούσαμεν μὲ αὐτοὺς πότε θύριζοντες δὲ εἰς τὸν ἄλλον, πότε ὡμιλοῦντες ἡσύχως τὴν βραδίαν ὅμως τῆς ἡμέρας δόπου ἔχαλάσθησαν οἱ Γκέκιδες εἰς τὸ Σκαλί μᾶς ὡμιλούσαν μὲ φιλικὸν τρόπον, λέγοντές μας «Οὐλιούμεθ-Τζίνι, ντούαρτη ὡς καούρ τζίνού ἀμπέτη μῆρε σαλεπ-τζίθετ, πὸ φὲ σεβράτεν, τε γκίθα τὲ βέΐνε νὲ ντζιαχανήμ; (δηλαδὴ «Νὰ καλοτυχήσουν τὰ χέρια σας, ὡς Ρωματοί· καλὰ δόπου ἔκαμψατε τοὺς σαλεπτζίδες! "Ομως διατί δὲν τοὺς σκοτώσατε ὅλους γὰ πάγουν εἰς τὴν κόλασιν);» Ἡ ἐκστρατεία

τοῦ Σκόνδρα διήρκησεν περίπου σαράντα ἡμέρας· καὶ πρὸς τὰ μέσα Νοεμβρίου ἦ ἀπὸ ἐλλείψεως τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἀναγκαίων μέσων ἦ διότι ἐσυμπληρώθησαν οἱ ἔξι μῆνες, ὅπου ἔχρεωστούσεν νὰ δουλεύσῃ τὸ ντοβλέτι ἀμισθί, διότι προϋπήρχε μία συμφωνία μεταξὺ Βεζύρη Σκόνδρας καὶ ντο-
βλετίου εἰς κάθε ἀνάγκην τοῦ ντοβλετῶν νὰ τὸ δουλεύῃ ἀμισθί ἔξι μῆνας καὶ ἔπειτα νὰ εἰναι ἐλεύθερος πάσης ὑπο-
χρεώσεως. "Οθεν δὲ Σκόνδρα πασσιᾶς εἰς τὸ ὑπήκοον του εἰ-
χεν ἀσυδοσίαν, καὶ δύσους ἔπειρνε μαζῆ του μόνον τροφὰς χρεω-
στούσεν νὰ τοὺς δώσῃ, τὰς ὅποιας τροφὰς ἔπειρνεν ἀπὸ τὸ
ντοβλέτι καὶ ἀπὸ λάφυρα τόπου ἔχθρικοῦ. Καὶ ἀπὸ τὰς κα-
κουχίας τοῦ χειμῶνος καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιδημιαιάς ἀσθενείας,
ὅπου ἔπεισαν εἰς τὸν στρατόν του, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ὄπισθι
πρὸς τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφήν του
πολλὰς βλάβας ἔλαβε πολεμούμενος ἀπὸ τοὺς "Ελληνας λη-
στρικῶς, πότε πλαγίως, πότε ἀπὸ τὰ ὄπισθεν, ὥστε ἔφθασεν
εἰς τὴν "Αρταν. Αὕτη εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Σκόνδρα πασ-
σιᾶ χωρὶς τὴν παραμικρὰν ὑπερβολήν. Εἰς τὴν περίπου σαραν-
ταήμερον πολιορκίαν τοῦ Αιτωλικοῦ ἐσκοτώθησαν ἐντὸς τοῦ
Αιτωλικοῦ ἀπὸ μπάλαις κανονίων ἄνδρες καὶ γυναικόπαιδα
δέκα ἐνέα ἄνθρωποι καὶ ἔνας γαῖδαρος, ἔβλαφθησαν καὶ ὀ-
λίγαιοι οἰκίαι ἀπὸ τὰς σφαίρας τῶν κανονίων. Καὶ οὕτως πάγει
καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κατάραν τοῦ Θεοῦ μαζῆ μὲ τὸν Ὁμέρο
πασσιᾶ Βυργιώνην.

Εἰς τὰ 1824 δύμας δὲν ἔγεινε κάμμια ἐκστρατεία Τούρκων κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος, μάλιστα "Ἐλληνες Δυτικοελλαδῖτες καὶ Εὐρυτᾶνες ἔζεστράτευσαν κατὰ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς "Αρτας καὶ ἐπροχώρησαν ἕως τὰ Ντζιουμέρκα καὶ παρατέρω, καὶ ἔκχυμαν τινάς μάχας, τὰς ὁποίας δὲν γνωρίζω οὔτε μὲ ποίους Τούρκους οὔτε εἰς ποιάς θέσεις, ἐπειδὴν εἰς τὰ 1824 εἴμασθε εἰς Γαστούνην καὶ εἴχαμεν νὰ κάμωμεν μὲ τοὺς Τούρκους τῶν Πατρῶν, διοῦ εὐγῆκαν καὶ ἐλεητατοῦσαν τὴν Γαστούνην καὶ εἴμαστεν τοποθετημένοι εἰς Μανιώλαδαν καὶ Ἀλῆ Τζελεπήν.

"Οσα έγραψα και διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ὁμέρου πασσιζάεις τὰ 1822 και εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Σκόνδρου εἰς τὰ 1823, εἴνε ἔνευ τῆς παραμυκρᾶς ὑπερβολῆς, πλήν κακογραμμένα και γεμάτα λάθη ἔνεκα τῶν γηρατείων, και ἀνορθόγραφα ἔνεκα τῆς ἀμαθίας μου. Σᾶς ζητῶ συγγρώμην και διὰ μερικά, ὅπου ἔγραψα περιττά, καθὼς τὴν διμιλίαν ὅπου ἔγεινεν εἰς τὸ τζαντζήρι τοῦ Σκόνδρου διὰ τὸν σκοτωμὸν τοῦ Μάρκου, και ὅσα μᾶς ἔλεγχαν οἱ Ἀρβανῆτες εἰς τὸ Αιτωλικὸν τὴν νύκτα ὅταν ἔβαρεσαν οἱ Μεσολογγῖτες τοὺς Γκέκιδες εἰς τὸ Σκαλί, και ἄλλας τινὰς λεπτομερείας και συγχωρήσατέ με, φίλε μου. "Οσα θεωρεῖτε περιττὰ ἀφαιρέστα τα, και ὅσα ἀναγκαῖα γράψατέ τα εἰς τὸ πόνημα τῶν Ἰστορικῶν ἀπομνημονευμάτων σας, ὅπου μέλλετε νά ἔκδώσητε.

Μεσολόγγιον τῇ 18 Μαρτίου 1865

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ ΒΟΥΛΑΠΙΩΤΗΣ